Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 32
IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR

1965–1985-YILLARDA ANDIJON VILOYATIDA RADIOESHITTIRISH TIZIMINING RIVOJLANISHI: TARMOQ VA DASTURLAR

Dildora Sadriddinovna Karimova*
IIV Namangan akademik litsey Tarix fani Bosh o'qituvchisi
✉ karimovadildora975@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda 1965–1985-yillarda Andijon viloyatida radioeshittirish tizimining faoliyati, hududiy tarmoqning o'ziga xos xususiyatlari va efir dasturlarining asosiy mazmuniy yo'nalishlari tarixiy-tahliliy jihatdan yoritilgan. Tadqiqotda viloyat radiosining mahalliy axborot ishlab chiqaruvchi tahririyat hamda Toshkent va Moskva eshittirishlarini qayta uzatuvchi hududiy tizim sifatidagi faoliyatiga e'tibor qaratilgan. O'rganilayotgan davrda o'zbek, rus va tatar tillarida dasturlar uzatilgani radio auditoriyasining ijtimoiy hamda milliy tarkibini hisobga olishga intilish mavjud bo'lganini ko'rsatadi. Radio dasturlarining axborot, ijtimoiy-siyosiy, ishlab chiqarish, madaniy-ma'rifiy va adabiy-badiiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, radioeshittirishlarning sovet davri mafkuraviy siyosati bilan bog'liqligi, rasmiy axborot va mahalliy hayotni yoritish vazifalarining o'zaro munosabati ochib beriladi.

Kalit so'zlar

Andijon viloyati, radioeshittirish, radiotarmoq, mahalliy radio, retranslyatsiya, radio dasturi, ommaviy kommunikatsiya, radiojurnalistika, axborot siyosati.

DOI: 10.5281/zenodo.21743868

KIRISH

XX asrning ikkinchi yarmida radio aholiga axborot yetkazishning tezkor va nisbatan ommabop vositalaridan biri bo'lgan. Televizion qamrovning hududlar bo'yicha bir xil darajada shakllanmaganligi, bosma nashrlarni tarqatish uchun muayyan vaqt talab etilishi hamda radioeshittirishni kundalik mehnat jarayonidan ajralmagan holda tinglash mumkinligi uning ijtimoiy ahamiyatini oshirgan. Ayniqsa, aholi zich joylashgan, shahar va qishloq hududlari o'zaro yaqin iqtisodiy aloqada bo'lgan Andijon viloyatida radio mahalliy voqealarni tezkor yetkazish va hududni umumiy axborot makoniga birlashtirish vazifasini bajargan.

O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida Andijon viloyatidagi dastlabki radioeshittirishlar 1927-yildan boshlanganligi qayd etiladi [1, B. 155]. Demak, 1965–1985-yillar viloyatda radio faoliyatining boshlanish davri emas, balki avval shakllangan radioeshittirish tajribasining tashkiliy, hududiy va mazmuniy jihatdan davom ettirilgan bosqichi hisoblanadi. Mazkur davrga kelib radio alohida texnik yangilik bo'lishdan chiqib, aholi kundalik hayotining muntazam axborot manbalaridan biriga aylangan edi.

Tadqiqot mavzusini yoritishda "radio tarmog'i" tushunchasini faqat uzatuvchi texnik qurilmalar majmui sifatida tushunish yetarli emas. Radioeshittirish tizimi tahririyat, ijodiy xodimlar, ovoz yozish va efirga uzatish vositalari, aloqa kanallari, qayta uzatish jarayoni hamda tinglovchi auditoriyasini birlashtiruvchi kommunikativ tuzilma bo'lgan. Shuning uchun Andijon radiosining tarixini o'rganishda uning texnik qamrovi bilan bir qatorda dasturlarni tayyorlash, mavzularni tanlash, tillar bo'yicha taqsimlash va markaziy eshittirishlar bilan bog'lanish xususiyatlari ham hisobga olinishi zarur.

1970-yilda chop etilgan "Большая советская энциклопедия"da Andijon viloyati radiosi o'zbek, rus va

tatar tillarida dasturlar uzatgani, shu bilan birga, Toshkent va Moskvadan berilgan radioeshittirishlarni qayta tarqatgani ko‘rsatilgan [2, B. 153]. Ushbu ma’lumot 1965–1985-yillardagi viloyat radio tarmog‘ining ikki asosiy vazifasini aniqlash imkonini beradi. Birinchisi, Andijon viloyatining mahalliy hayotiga oid materiallarni tayyorlash va efirga uzatish; ikkinchisi esa respublika hamda umumittifoq eshittirishlarini hudud tinglovchilariga yetkazishdan iborat bo‘lgan.

Shu ma’noda Andijon radiosi yopiq hududiy tahririyat emas, balki bir necha darajali axborot tizimining tarkibiy qismi sifatida faoliyat ko‘rsatgan. Mahalliy eshittirishlar Andijon shahri va viloyat tumanlaridagi voqealarni yoritgan bo‘lsa, Toshkentdan uzatilgan dasturlar tinglovchilarni respublika hayoti bilan tanishtirgan. Moskva eshittirishlarining qayta uzatilishi esa viloyat auditoriyasini umumittifoq siyosiy, iqtisodiy va madaniy axborot oqimiga bog‘lagan. Bu tuzilma markazdan hududga axborot yetkazish bilan birga, mahalliy materiallarni yuqori turuvchi radio tahririyatlariga taqdim etish imkonini ham yaratgan.

O‘zbek, rus va tatar tillaridagi dasturlarning mavjudligi alohida e’tiborga loyiq. Til radioeshittirishda faqat axborotni ifodalash vositasi emas, balki muayyan auditoriya bilan aloqa o‘rnatish omili ham hisoblanadi. O‘zbek tilidagi dasturlar mahalliy aholining asosiy qismiga yo‘naltirilgan bo‘lsa, rus tilidagi eshittirishlar viloyatdagi rusiyzabon aholi, mutaxassislar va umumittifoq axborot muhitiga moslashgan tinglovchilar ehtiyojiga xizmat qilgan. Tatar tilidagi eshittirishlarning mavjudligi esa radio tahririyati hududning etnik tarkibini ma’lum darajada hisobga olganini ko‘rsatadi. Biroq har bir tildagi dasturlarning efir hajmi, davriyligi va aniq nomlarini belgilash uchun tahririyat rejalari hamda efir jadvallarini arxiv hujjatlari asosida o‘rganish talab etiladi.

O‘rganilayotgan davrdagi radio tarmog‘ining yana bir xususiyati mahalliy va markaziy eshittirishlarning bir-birini to‘ldirishi bilan bog‘liq edi. Markaziy radio orqali mamlakat miqyosidagi rasmiy xabarlar, siyosiy chiqishlar, xalqaro voqealar va yirik madaniy dasturlar berilgan. Mahalliy radio esa tinglovchiga o‘zi istiqomat qilayotgan hududga yaqin bo‘lgan axborotni yetkazgan. Viloyatdagi ishlab chiqarish korxonalari, qishloq xo‘jaligi, ta’lim muassasalari, madaniyat markazlari va jamoat tashkilotlari faoliyati mahalliy eshittirishlarning manbaviy asosini tashkil qilgan, deb baholash mumkin.

Andijon viloyati hududining nisbatan kichik, aholining esa zich joylashganligi radio axborotini tez tarqatish uchun qulay ijtimoiy sharoit yaratgan. 1970-yilda viloyat aholisi bir milliondan ortiq bo‘lgan, aholi zichligi esa respublikaning ko‘plab boshqa hududlariga nisbatan yuqori ko‘rsatkichni tashkil etgan [2, B. 153]. Bunday sharoitda radio markaz, tuman va qishloqlarni bir axborot doirasiga birlashtiruvchi vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etgan.

Radio dasturlarining mazmunini tahlil qilishda ularni bir necha asosiy yo‘nalishga ajratish mumkin. Birinchi yo‘nalishni axborot va ijtimoiy-siyosiy eshittirishlar tashkil etgan. Ular orqali rasmiy qarorlar, yig‘ilishlar, siyosiy sanalar, davlat va jamoat tashkilotlari faoliyati hamda viloyatda yuz bergan muhim voqealar haqida ma’lumot berilgan. Sovet radio tizimida axborot yetkazish ma’rifiy vazifa bilan bir qatorda siyosiy targ‘ibot vositasi sifatida ham tushunilgan. Radio dasturlarining mavzusi, talqini va tili amaldagi siyosiy talablar asosida shakllantirilgan [3, B. 416–419].

Ikkinchi yo‘nalish iqtisodiy va ishlab chiqarishga oid dasturlardan iborat bo‘lgan. Andijon viloyati iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligi, xususan, paxtachilik muhim o‘rin egallagan. Shuningdek, mashinasozlik, elektr texnikasi, paxta tozalash, yengil va oziq-ovqat sanoati korxonalari ham faoliyat yuritgan. Viloyatning ushbu iqtisodiy xususiyati mahalliy radio mavzulariga ta’sir etmasligi mumkin emas edi. Eshittirishlarda hosil yetishtirish, mavsumiy dala ishlari, mehnat jamoalari, ishlab chiqarish rejalarining bajarilishi va ilg‘or tajribalarni ommalashtirish kabi masalalar yoritilgan, degan xulosaga kelish mumkin.

Biroq mazkur xulosani aniq radio dasturlarining nomi sifatida qabul qilish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Ochiq manbalarda 1965–1985-yillarga tegishli Andijon radiosining to‘liq efir jadvallari va tahririyat rejalari aniqlanmagan. Shu sababli iqtisodiy yo‘nalish bu yerda viloyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi va sovet davri hududiy radioeshittirishlarining umumiy vazifalari asosida ajratilgan tahliliy kategoriya hisoblanadi. Aniq dastur nomi, boshlovchisi yoki efir vaqtini faqat arxiv hujjati tasdiqlaganidan keyin ilmiy matnga kiritish mumkin.

Uchinchi yo‘nalish madaniy-ma’rifiy dasturlar bilan bog‘liq. Radio orqali ta’lim, sog‘liqni saqlash, fan, kitobxonlik, teatr, tarix va ma’naviy tarbiyaga oid materiallar uzatilgan. Bunday eshittirishlar aholining kundalik ehtiyojiga yaqinligi bilan ajralib turgan. Mutaxassislarning chiqishlari orqali tibbiy, pedagogik yoki huquqiy

tushunchalarni sodda shaklda izohlash imkoniyati mavjud bo‘lgan. Radio savodxonlik darajasi, yashash joyi va kasbidan qat’i nazar, turli qatlamlarga bir vaqtda murojaat qila olishi bilan boshqa ayrim axborot vositalaridan farqlangan.

To‘rtinchi yo‘nalishni adabiy-badiiy va musiqiy eshittirishlar tashkil etgan. Andijon viloyatida shoir, yozuvchi, aktyor, xonanda va sozandalar faoliyat olib borganligi mahalliy radioda ijodiy materiallar tayyorlash uchun tabiiy imkoniyat yaratgan. Shoir va yozuvchi Olimjon Xoldorovning 1960-yilda Andijon radiosida muharrir bo‘lib ishlagani haqidagi ensiklopedik ma’lumot radio tahririyatiga adabiy muhit vakillari ham jalb qilinganini ko‘rsatadi [4, B. 13]. Bu holat radio faqat rasmiy axborot o‘qiladigan vosita emas, balki adabiyot va san’at vakillari ishtirok etgan ijodiy muhitga ham ega bo‘lganidan dalolat beradi.

Adabiy eshittirishlarda she’riy asarlarni muallif yoki diktor ijrosida o‘qish, adiblar bilan suhbat, yangi kitoblar haqida axborot va adabiy kompozitsiyalar berilgan bo‘lishi mumkin. Musiqiy dasturlar esa xalq kuy-qo‘shiqlari, mumtoz musiqa, zamonaviy estrada hamda mahalliy ijrochilar faoliyatini ommalashtirishga xizmat qilgan. Radio ovozga asoslangan vosita bo‘lgani uchun she’riyat, musiqa, teatr va og‘zaki ijod namunalarini tinglovchiga bevosita emotsional ta’sir bilan yetkazish imkoniyatiga ega edi.

Mahalliy radio dasturlarining ta’sirchanligi ularning tinglovchiga hududiy yaqinligida namoyon bo‘lgan. Toshkent yoki Moskvadan uzatilgan umumiy xabarlar tinglovchini katta siyosiy va madaniy makon bilan bog‘lagan bo‘lsa, Andijonda tayyorlangan eshittirishlar uning kundalik hayoti, mehnati va yashash muhitiga yaqin bo‘lgan. Mahalliy joy nomlari, tanish korxonalar, tumanlar, xo‘jaliklar va hudud vakillarining tilga olinishi tinglovchida eshittirishga daxldorlik hissini shakllantirgan.

Shu bilan birga, Andijon radiosi faoliyatini faqat ijobiy ma’rifiy jarayon sifatida baholash tarixiy xolislikka zid bo‘lar edi. 1965–1985-yillarda ommaviy axborot vositalari davlat nazorati ostida faoliyat yuritgan. Mavzularni tanlash, voqealarni sharhlash va muammolarni yoritishda siyosiy-mafkuraviy cheklovlar mavjud bo‘lgan. Mehnat yutuqlari, siyosiy kampaniyalar va rejalarning bajarilishi keng targ‘ib qilingan, tizimdagi jiddiy kamchiliklar esa ko‘pincha to‘liq ochib berilmagan.

Demak, radio ikki xil vazifani bir paytda bajargan. Bir tomondan, u viloyat aholisiga axborot, bilim, musiqa va adabiy materiallarni yetkazgan; ikkinchi tomondan esa sovet siyosiy tizimining rasmiy qarashlarini ommalashtirgan. Aynan shu ikki jihatning birgalikda o‘rganilishi Andijon radioeshittirishlari tarixini biryoqlama baholashdan saqlaydi.

1965–1985-yillardagi radio tarmog‘ini tadqiq etishda tinglovchilar bilan qayta aloqa masalasi ham muhimdir. Sovet radiosida tahririyatlarga yuborilgan xatlar aholining munosabati va murojaatlarini aniqlash vositalaridan biri bo‘lgan. Biroq Andijon radiosiga kelgan xatlar soni, ularning mavzulari va xatlar asosida tayyorlangan eshittirishlar haqida aniq xulosa chiqarish uchun tahririyatning yozishmalar fondi o‘rganilishi kerak. Hozircha bunday ma’lumotlarni tasdiqlovchi ochiq hujjatlar yetarli emas.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, 1965–1985-yillarda Andijon viloyati radioeshittirish tizimi mahalliy dasturlarni tayyorlash va markaziy eshittirishlarni qayta uzatishga asoslangan ko‘p darajali kommunikatsiya tarmog‘i sifatida faoliyat yuritgan. O‘zbek, rus va tatar tillaridagi dasturlar radio auditoriyasining tarkibi hisobga olinganini ko‘rsatadi. Toshkent va Moskva eshittirishlarining retranslyatsiya qilinishi esa Andijon radiosining respublika hamda umumittifoq axborot tizimi bilan uzviy bog‘langanini tasdiqlaydi.

Radio dasturlarida axborot va ijtimoiy-siyosiy masalalar bilan bir qatorda ishlab chiqarish, qishloq xo‘jaligi, ta’lim, madaniyat, adabiyot va musiqa yo‘nalishlari ham muhim o‘rin tutgan. Mahalliy radio viloyat aholisini umumiy axborot maydoniga birlashtirgan, hududning ijtimoiy va madaniy hayotini ovoz orqali aks ettirgan. Ayni paytda dasturlar mazmuni sovet davrining siyosiy va mafkuraviy talablari ta’sirida shakllangan.

Mavzuni keyingi bosqichda chuqurlashtirish uchun Andijon viloyati davlat arxividagi radio va televideniye qo‘mitasi hujjatlari, yillik hisobotlar, efir rejalari, mikrofon materiallari, tinglovchilar xatlari hamda 1965–1985-yillardagi “Kommunist” va “Андижанская правда” gazetalarini o‘rganish zarur. Ana shundagina dasturlarning aniq nomlari, efir vaqti, mualliflari va auditoriya bilan aloqa shakllarini dalillar asosida tiklash mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 1-jild. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2000. – B. 155.
2. Большая советская энциклопедия. 3-е изд. Т. 2: Ангола–Барзас / гл. ред. А.М. Прохоров. – Москва: Советская энциклопедия, 1970. – С. 153.
3. Большая советская энциклопедия. 3-е изд. Т. 24, кн. 2: СССР / гл. ред. А.М. Прохоров. – Москва: Советская энциклопедия, 1977. – С. 416–419.
4. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. “Xoldorov Olimjon” maqolasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti. – B. 13.
5. Zuparov M.Z., Rahimov T.G., Mirkomilov M. Radioeshittirish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 264 b.